УДК 377:159

ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Капінус О.С., к. пед. н.,
доцент кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

У статті аналізується системна психолого-педагогічна проблема, яка стосується формування майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах як суб'єктів військово-професійної діяльності. Досвід виконання офіцерами службово-бойових завдань під час Операції об'єднаних сил (АТО) беззаперечно вказує на нагальну потребу внесення змін у систему підготовки військових кадрів, насамперед основи війська – її офіцерського корпусу. Результатом вищої військової освіти в сучасних умовах є формування в курсантів – майбутніх офіцерів здатності бути суб'єктом життєдіяльності, адекватно реагувати на зміни; готовності до військово-професійної діяльності та здатності формувати соціальну й навчальну суб'єктність підлеглих військовослужбовців, а найголовніше – сприймати та транслювати її у своїй військово-професійній діяльності.

Результатом вищезазначеного стане спроможність офіцера виконати головне завдання – ефективно керувати підпорядкованими військовослужбовцями як у мирний час, так і під час виконання бойових завдань, ухвалювати виважені рішення та свідомо нести відповідальність за них.

Ключові слова: *суб'єкт, суб'єктність, вищий військовий навчальний заклад, навчально-виховний процес, майбутній офіцер, військово-професійна діяльність.*

В статье анализируется системная психолого-педагогическая проблема, которая касается формирования будущих офицеров во время обучения в высших военных учебных заведениях как субъектов военно-профессиональной деятельности. Опыт выполнения офицерами служебно-боевых задач в ходе Операции объединенных сил (АТО) беспрекословно указывает на насущную необходимость внесения изменений в систему подготовки военных кадров, в первую очередь основы армии – ее офицерского корпуса. Результатом высшего военного образования в современных условиях является формирование у курсантов – будущих офицеров способности быть субъектом жизнедеятельности, адекватно реагировать на изменения; готовности к военно-профессиональной деятельности и способности формировать социальную и учебную субъектность подчиненных военнослужащих, а главное – воспринимать и транслировать ее в своей военно-профессиональной деятельности.

Результатом вышеупомянутого станет способность офицера выполнить главную задачу – эффективно управлять подчиненными военнослужащими как в мирное время, так и во время выполнения боевых задач, принимать взвешенные решения и сознательно нести ответственность за них.

Ключевые слова: *субъект, субъектность, высшее военное учебное заведение, учебно-воспитательный процесс, будущий офицер, военно-профессиональная деятельность.*

Kapinus O.S. FORMATION OF THE FUTURE OFFICER OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE AS A SUBJECT OF MILITARY-PROFESSIONAL ACTIVITY

The experience of training officer personnel for the Armed Forces of Ukraine and the analysis of the results of military-professional activity of graduates of higher military educational establishments allows us to establish a systemic psychological and pedagogical problem that concerns the formation of future officers as subjects of military-professional activity.

The generalization of the results of the performance of officers and combat missions during the Operation of the Joint Forces (Anti-terrorist operation) undoubtedly points to the urgent need for changes in the system of training military personnel, primarily the basis of the troops – its officer corps. The result of higher military education in modern conditions is the formation of cadets – future officers of the ability to be the subject of their lives, respond adequately to changes, readiness for military-professional activity and the ability to form the social and educational subjectivity of subordinate servicemen, and most importantly - to perceive and broadcast it in its military-professional activities.

The result of the above will be the ability of an officer to fulfill his main task – to effectively manage subordinate servicemen both in peacetime and during combat tasks, to make informed decisions and to consciously bear responsibility for them.

At the same time, today the formation of the subjects qualities of the students necessary for the successful accomplishment of their tasks is considered by higher military educational institutions as a secondary and non-priority task; the advantage is given to the formation of skills in using weapons and tactics of military units in various conditions of the situation .

Taking into account the aforementioned, the need to analyze the problem of forming the subjectivity of the officers of the Armed Forces of Ukraine is relevant, since the need to update the subjects of the cadets as future officers while studying at higher military educational institutions does not yet have sufficient theoretical, methodological and methodological justification in pedagogical science.

Key words: *subject, subjectivity, higher military educational institution, educational process, future officer, military-professional activity.*

Постановка проблеми. Обґрунтованою вимогою, що висувається до сучасного офіцера Збройних Сил України, провідною ціллю вищої військової освіти в умовах протидії збройній агресії є формування курсантів – майбутніх офіцерів як суб'єктів навчальної, а в перспективі – військово-професійної діяльності.

Формування суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних Сил України як інтегральної професійно важливої якості відбувається в процесі набуття військової освіти під час навчання у вищих військових навчальних закладах, безпосередньо пов'язується з навчальною та військово-професійною діяльністю, усвідомленням і сприйняттям її цілей і результатів, осмисленим сприйняттям притаманних потребам професії цінностей і засобів їх реалізації.

Вимоги до особистості офіцера, що постійно зростають, зумовлюють необхідність його суб'єктного внеску в якісну зміну об'єкта діяльності, гнучкість мислення, поведінки, виваженість в ухваленні рішень, здатність усвідомлено брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності.

Однак сформована система освіти майбутніх офіцерів Збройних Сил України у вищих військових навчальних закладах, педагогічні вимоги та ставлення до курсантів із боку професорсько-викладацького складу та командирів підрозділів не повністю відповідають цілям підготовки офіцера як особливої професійної групи.

Крім цього, формування суб'єктних якостей курсантів, які необхідні для успішного виконання ними поставлених завдань, розглядається як другорядне та не пріоритетне завдання. Це є визначальним з огляду на потребу оновлення змісту освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах з урахуванням вимог до військово-професійної діяльності офіцера та його особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування професійної суб'єктності під час навчання не є новою для педагогічної науки. Потребу формування суб'єктності учнів у навчальній діяльності визнавали К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Суб'єктний підхід до навчальної діяльності, розроблений Д. Узнадзе, набув подальшого розвитку в наукових працях К. Абульханової-Славської, А. Брушлінського, в яких представлені відповідні концепції С. Рубінштейна й О. Леонтьєва.

Питання формування суб'єктності майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки досліджувалися з огляду на потребу розв'язання таких актуальних проблем: розвитку особистості як суб'єкта психічної активності, саморозвитку й творчості (К. Абульханова-Славська, А. Адлер, В. Андрєєв, А. Брушлінський, С. Максименко, А. Маслоу, Н. Олександрова, В. Петровський та ін.); розвитку суб'єкта в діяльності, навчанні та пізнанні (Б. Ананьєв, О. Асмолов, А. Брушлінський, А. Осницький, В. Селіванов та ін.); суб'єкта та суб'єктності майбутнього фахівця в процесі набуття професійної освіти (А. Акопов, Ю. Поваренков, В. Іванов, В. Кущов, С. Пилипчук, В. Шадріков, В. Ягупов та ін.), а також їх урахування в процесі підготовки конкретних фахівців (Г. Ісаєв, Г. Косарецький, В. Масленніков, В. Слободчіков тощо).

З огляду на актуальну потребу дослідження шляхів удосконалення процесу підготовки суб'єкта професійної діяльності доцільним є виокремлення їх концептуальних напрямів: створення умов, у яких стає можливим здійснення самоосвіти та самотворення (Ю. Сенько, М. Фроловська); створення умов, які сприяють розвитку суб'єктності індивіда (В. Сєриков); створення психологічного клімату, що сприяє особистісному зростанню всіх учасників освітніх взаємодій (Є. Гусинський, Ю. Турчанінова); створення умов для особистісного розвитку та підготовки до здійснення професійної діяльності (В. Сластьонін); умови реалізації розвивальних потреб особистості, її професійне зростання та самовдосконалення (В. Лисовський).

У сучасних дослідженнях проблема суб'єктності розглядається в різних аспектах: із погляду становлення суб'єкта діяльності (К. Абульханова-Славська, А. Брушлінський, І. Гоголєва), суб'єкта професійної діяльності (М. Галанова, В. Ягупов), суб'єкта спілкування (Б. Ананьєв, М. Каган, В. Мясищев), суб'єкта самоактуалізації (Ю. Блінова, В. Знаков).

Окремої уваги заслуговують напрацювання педагогів щодо питання навчання й виховання майбутніх офіцерів, формування їх суб'єктності. Насамперед це праці педагогів і психологів (Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, О. Барабанщиков, І. Бех, Г. Васянович, С. Гончаренко, М. Данилов, К. Дурай-Новакова, М. Д'яченко, А. Дьомін, Л. Занков, І. Зязюн, Л. Кандибович, Л. Карамушка, Н. Коломінський, Г. Костюк, В. Кремень, І. Лернер, В. Лутай, О. Молл, В. Моляко, М. Нещадим, Н. Ничкало, А. Петровський, О. Романовський, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, В. Ягупов, М. Ярмаченко), зарубіжних учених (К. Арджіріс, Г. Емерсон, Ч. Бернард, М. Вебер, П. Друкер, Д. Макгрегор, А. Маслоу, Е. Мейо, Ф. Тейлор, А. Файоль, М. Фоллет та ін.).

Постановка завдання. Мета статті – аналіз проблеми формування суб'єктності офіцерів Збройних Сил України, оскільки формування суб'єктності курсантів як майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах ще не має достатнього теоретичного, методологічного та методичного обґрунтування в педагогічній науці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність цілої низки різноманітних підходів до визначення поняття «суб'єкт» потребує їх аналізу й узагальнення. Уперше поняття «суб'єкт» знайшло своє відображення у філософсько-педагогічних поглядах мислителів Стародавньої Греції, Риму та Стародавнього Сходу.

Теоретичне обґрунтування категорії суб'єкта вперше використовується в роботах Д. Узнадзе. Поняття суб'єкта для нього мало принципове значення, тому що «...в активні відношення з дійсністю вступає безпосередньо сам суб'єкт, але не окремі акти його психічної діяльності <...> психологія як наука повинна виходити не з поняття окремих психічних процесів, а з поняття самого суб'єкта як цілого, який, вступаючи у взаємини з дійсністю, вимушений удатися до допомоги окремих психічних процесів» [8, с. 66]. Однією з головних характеристик суб'єкта автор визначає цілісність, яку він пов'язував з установкою. Установка, згідно з Д. Узнадзе, – це «стан суб'єкта, модус його існування» [8, с. 279].

Статусу психологічної категорії поняття суб'єкта набуває в концепціях психологів Г. Аксьонової, Б. Ананьєва, А. Брушлінського, В. Новикова.

А. Брушлінським суб'єкт трактується як індивід, що знаходиться на відповідному своєму розвиткові рівні перетворювальної активності, цілісності, автономності, свободи, діяльності, гармонічності [4, с. 3–4].

Б. Ананьєв розкривав поняття суб'єкта, виокремлюючи специфіку суб'єкта діяльності, спілкування та пізнання. Найбільш широким поняттям, згідно з його теорією, є індивідуальність, а особистість і суб'єкт діяльності входять до його структури.

На думку автора, «збіг особистості та суб'єкта відносний навіть при максимальному зближенні їхніх властивостей, оскільки суб'єкт характеризується сукупністю діяльностей і мірою їхньої продуктивності, а особистість – сукупністю суспільних стосунків» [3, с. 253].

В. Татенко, розглядаючи суб'єкт як інтегрувальний регулятивний центр внутрішнього світу людини, виводить його за межу окремої діяльності. Суб'єкт – це «істота, що самоінтегрується <...> навколо своєї сутності, самостійно й творчо здійснює свою життєдіяльність і розвивається в цій якості протягом усього життя у формі особистості, індивідуальності як специфічно людських стосунків» [7, с. 185].

Як зазначав С. Рубінштейн, саморозвиток суб'єкта через ті чи інші форми діяльності передбачає його самовизначення в системі різноманітних міжособистісних стосунків і відносно конкретних способів життєдіяльності. Місце та роль суб'єкта, активна творча діяльність є важливою умовою, засобом і формою самовизначення в системі суспільних і конкретних людських стосунків [6].

Ідеї С. Рубінштейна відносно особистості як суб'єкта діяльності набули подальшого розвитку в концепції життєдіяльних відносин особистості К. Абульханової-Славської, згідно з якою спосіб побудови й реалізації себе особистістю пов'язаний із виявленням основних життєвих стосунків. Через ці стосунки відбувається її рух і розвиток, вони регулюють те, як особистість виявляє себе в кожній зі своїх діяльностей, у кожному із завдань, що вирішуються; у вчинках і поведінці [1].

Питання суб'єкта професійної діяльності не втрачає актуальності в сучасному науковому дискурсі. О. Волкова у визначенні суб'єкта акцентує увагу на його активності й пропонує розуміти суб'єкта як носія активності, того, хто продуктивно виконує певну діяльність; як людину, що володіє здатністю до свідомої саморегуляції та саморозвитку в цій діяльності [5].

Н. Щуркова зазначає, що «об'єкт має долю: вона розпоряджається його буттям, посилаючи йому обставини та події, сприятливі та суворі <...>. Суб'єкт проживає життя: він вибудовує своє буття свідомо та цілеспрямовано, <...> входячи в співбуття як активний учасник реальної дійсності. Життя підкорюється суб'єкту». Автор підкреслює, що «суб'єкт – це носій волі, свідомості та ставлень. Це – людина, яка має якості, набуті в процесі розвитку. Суб'єкт усвідомлює соціальні зв'язки й себе в цих зв'язках, а отже, дає раду своїм діям» [9, с. 84–85].

Узагальнення наявних у філософії, психології та педагогіці поглядів на питання суб'єктності дозволяє виокремити такі підходи до сучасного розуміння поняття «суб'єктність»:

– суб'єктність – це вища форма регуляції поведінки людини як соціальної істоти, активний прояв її здібностей і діяльнісного відношення до навколишньої дійсності, що виступає для неї в якості об'єкта прагнень до перетворення (К. Абульханова-

Славська, А. Брушлінський, В. Петровський, Л. Анциферова, А. Осницький та ін.);

– суб'єктність – це якість особистості, основу якої становить ставлення людини до себе як до діяча, джерела продуктивної діяльності, що відображає розуміння власної здатності створювати значимі перетворення в навколишньому світі, речах, інших людях, у самому собі (Г. Анохіна, О. Волкова, С. Дерябо, В. Мясищев та ін.);

– суб'єктність як центральне утворення суб'єктивності людини, як додавання до процесу пізнання та діяльності конкретної людини суб'єктивного (на відміну від об'єктивного) відображення її індивідуальних особливостей під час вирішення проблем, у проектуванні, побудові та реалізації активності щодо перетворення дійсності, а також в інтерпретації результатів діяльності (Е. Ісаєв, В. Слободчиков, В. Гінецинський);

– суб'єктність як спосіб і важлива передумова особистісно-професійного розвитку людини, високий рівень якого збігається з позитивною Я-концепцією особистості, професійною зрілістю, відповідальним ставленням до діяльності та її результатів, активністю самореалізації в професії (А. Бодалєв, В. Дєєв, А. Деркач, В. Зазикін, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Пономаренко, І. Сиромятников та ін.);

– суб'єктність як інтегральна якість особистості, що розвивається та реалізується в просторі професійної діяльності за рахунок внутрішньо детермінованої конструктивно-перетворюючої активності (А. Деркач, Г. Миронова, В. Ченгаєв та ін.).

З урахуванням рівня відповідальності офіцера за ухвалені рішення, формування майбутнього офіцера як суб'єкта спочатку навчальної, а потім і військово-професійної діяльності є передумовою формування основних рис професійної суб'єктності офіцера Збройних Сил України.

З огляду на специфічні особливості, притаманні військово-професійній діяльності офіцера, необхідним є виокремлення провідних якостей, рис і проявів суб'єкта професійної діяльності. Нам імпонує думка В. Ягупова, який серед інших визначає такі якості:

– свідома активність, що безпосередньо спрямована на професійну діяльність і на самоактуалізацію в ній;

– свідома включеність особи як суб'єкта професійної діяльності в систему суспільно-виробничих відносин шляхом виконання конкретних посадових компетенцій у певному професійному середовищі;

– ступінь сформованості провідних психічних властивостей і якостей як представника певного професійного середовища та конкретного фахівця; це насамперед сформованість професійно важливих якостей (професійної свідомості та самосвідомості, фахової Я-концепції, системи індивідуальних цінностей професійної діяльності та фахового буття), професійна суб'єктність;

– свідома цілеспрямована саморегуляція, самоорганізація та самодетермінація своєї професійної поведінки й діяльності як професійного суб'єкта;

– здатність і готовність усвідомлено нести повну відповідальність за результати, а також наслідки своїх дій, учинків, поведінки й діяльності в межах виконання своїх посадових компетенцій як фахівця;

– професійна суб'єктність, тобто професійна підготовленість, суб'єктна готовність і фахова здатність бути суб'єктом професійної діяльності у певному професійному середовищі [10, с. 84].

З урахуванням вищезазначеного можливим вбачається виокремити такі базисні положення, притаманні професійній суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних Сил України:

– професійна суб'єктність майбутніх офіцерів Збройних Сил України зумовлена специфікою військової діяльності й особливостями професійної діяльності офіцерів Збройних сил України;

– професійна суб'єктність майбутніх офіцерів Збройних Сил України зумовлена мотивами, духовними цінностями, професійними й особистісними орієнтаціями, які визначають їх військово-професійну спрямованість;

– професійна суб'єктність – це важлива передумова ефективної військово-професійної діяльності офіцера під час служби в частинах і підрозділах Збройних Сил України; з одного боку, – умова постійного зростання професійної майстерності офіцера Збройних Сил України, а з іншого – своєрідний показник;

– особливості формування, розвитку та реалізації професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних Сил України визначаються як їх індивідуальними характеристиками, професійною підготовленістю, педагогічним середовищем, у якому розвивається особистість майбутнього офіцера в процесі професійної підготовки, так і особливостями військово-професійної діяльності в частинах і підрозділах Збройних Сил України.

Ураховуючи те, що особливістю професійної діяльності й особистості офіцера є його значимість для солдата, щодо якого офіцер виступає суб'єктом психолого-педагогічного впливу, суб'єктність офіцера є багатоаспектною, оскільки він виконує різні

ролі («командира та начальника», «старшого товариша», «авторитета», «військового професіонала», «порадника та захисника» й т. д.). Тому сформованість професійної суб'єктності офіцера впливає на ефективність виконання ним обов'язків військової служби як у мирний час, так і під час бойових дій.

Висновки з проведеного дослідження. Потреби суспільства, вимоги до системи військової освіти, умови проходження служби офіцером, залучення до виконання службово-бойових завдань у різних умовах актуалізують потребу підвищення рівня його професіоналізму, однозначно вказують на необхідність зміни підходів до підготовки майбутніх офіцерів Збройних Сил України у вищих військових навчальних закладах.

Сформована під час навчання майбутнього офіцера у вищому військовому навчальному закладі професійна суб'єктність є вищою формою регуляції його військово-професійної діяльності та важливою передумовою особистісно-професійної самоактуалізації офіцера Збройних Сил України, що забезпечує узгодженість особистих потреб, здібностей, очікувань відповідно до умов і вимог військово-професійної діяльності у військових частинах, гармонічно поєднується з позитивною Я-концепцією офіцера, професійною зрілістю, відповідальним ставленням до військово-професійної діяльності та її результатів, адекватною самооцінкою, саморефлексією й активністю в самореалізації в професії офіцера. Без формування майбутніх офіцерів Збройних Сил України як суб'єктів військово-професійної діяльності неможливо сформувати їх професійну суб'єктність, що не дозволить офіцеру як командиру забезпечити ефективне виконання завдань життєдіяльності військових колективів. Особливої актуальності все це набуває під час залучення військових підрозділів до бойових дій.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є виокремлення дієвих підходів до підвищення рівня професійної підготовки майбутніх офіцерів Збройних Сил України та розроблення методики формування їх професійної суб'єктності під час навчання у вищих військових навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова-Славская К. Субъект – символ российского самосознания. Сознание личности в кризисном обществе. М.: ИП РАН, 1995. С. 10 – 28.
2. Аксенова Г. Формирование субъектной позиции учителя в процессе профессиональной подготовки: дис. … д-ра пед. наук: 13.00.01, 19.00.07. М., 1998. 411 с.
3. Ананьев Б. Психология и проблемы человекознания. М.: Изд-во «Институт практической психологии». Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. 384 с.
4. Брушлинский А. Деятельность субъекта как единство теории и практики. Психол. журн. 2000. Т. 21. № 6. С. 5–11.
5. Волкова Е. Субъектность педагога: теория и практика: автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая психология». Н. Новгород, 1998. 50 с.
6. Рубинштейн С. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2001. 720 с.
7. Татенко В. Психология в субъектном измерении. К.: Вид. центр «Просвіта», 1996. 404 с.
8. Узнадзе Д. Общая психология / пер. с грузинского Е. Чомахидзе; под ред. И. Имедадзе. М.: Смысл; СПб.: Питер, 2004. 413 с.
9. Щуркова Н. Педагогическая технология. М.: Пед. о-во России, 2002. 224 с.
10. Ягупов В. Військова психологія: підручник. К.: Тандем, 2004. 656 с.